TEIKIMAS

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga

Jungtinių Tautų Žmogaus teisių tarybos visuotinė periodinė peržiūra

Ketvirtasis ciklas, 54-oji sesija
(2027 m. sausio–vasario mėn.)

2026

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius yra nepriklausomas valstybės pareigūnas, kurio mandatas apima vaiko teisių įgyvendinimo ir apsaugos Lietuvoje stebėseną ir skatinimą.

Kontrolierius nagrinėja individualius skundus ir atlieka tyrimus savo iniciatyva dėl galimų vaiko teisių pažeidimų; prižiūri Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių, Europos Sąjungos teisės aktų, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų vaiko teisių bei teisėtų interesų apsaugą reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimą; teikia rekomendacijas kompetentingoms institucijoms, siekdamas stiprinti vaiko teisių apsaugą.

Šis teikimas parengtas atsižvelgiant į rekomendacijas, pateiktas Lietuvai 2022 m. trečiojo Visuotinės periodinės peržiūros (*ang. the Universal Periodic Review, UPR*) ciklo metu vaiko teisių apsaugos ir įgyvendinimo srityje; Kontrolieriaus nagrinėtuose skunduose ir atliktuose tyrimuose nustatytas tendencijas bei šių tyrimų rezultatus; Kontrolieriaus identifikuotas problemas ir kompetentingoms institucijoms pateiktus siūlymus, skirtus vaiko teisių apsaugai stiprinti; taip pat į vizitų įvairiose vaikams skirtose įstaigose ir susitikimų su vaikais bei vaiko teisių apsaugos srityje dirbančiais specialistais rezultatus. Dėl teikimui taikomų apimties apribojimų dalis klausimų šiame dokumente neaptariama.

Santrumpos:

Kontrolierius	▪ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolierius
Tarnyba	▪ Valstybės Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos

I. Vaiko teisių apsaugos veiksmingumo stiprinimas

Šis skyrius visų pirma susijęs su rekomendacijomis, kuriomis siekiama stiprinti nacionalinę vaiko teisių apsaugos sistemą, didinti jos veiksmingumą ir užtikrinti veiksmingą vaiko teisių įgyvendinimą.

(1) Lietuvoje veikia plati vaiko teisių apsaugą užtikrinančių institucijų sistema. Nuo 2018-ųjų veikia centralizuota vaiko teisių apsaugos sistema, o centrinės institucijos funkcijas vykdo Tarnyba, kurios teritoriniai skyriai veikia visose savivaldybėse. Sistemos centralizavimas prisidėjo prie vieningos vaiko teisių apsaugos specialistų praktikos, reagavimo algoritmų formavimo ir visuomenės švietimo. Sistemos centralizavimas prisidėjo prie vieningos vaiko teisių apsaugos specialistų praktikos, reagavimo algoritmų formavimo ir visuomenės švietimo. Tačiau Kontrolieriaus nuomone, Tarnybos veikla išlieka daugiausia orientuota į reagavimą į galimus vaiko teisių pažeidimus šeimoje, nepakankamai dėmesio skiriant visapusiškam vaiko teisių įgyvendinimui, prevencijai ir ankstyvam pagalbos poreikio nustatymui.

(2) Teisės aktuose įtvirtintas tarpinstitucinio bendradarbiavimo, koordinuotos ir kompleksinės pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą teikimas, vadovaujantis geriausių vaiko interesų, vaiko nuomonės išklausymo, individualizavimo, bendradarbiavimo ir kitais principais. Kontrolieriaus praktika rodo, kad veiksmingas institucijų bendradarbiavimas (įskaitant keitimąsi informacija; veiksmų koordinavimą; kt.) išlieka aktualia problema daugelį metų faktiškai visuose sektoriuose. Taip pat praktikoje ne visais atvejais užtikrinamas visavertis vaiko dalyvavimas priimant su juo susijusius sprendimus ir tinkamas vaiko nuomonės išklausymas bei įvertinimas. Tai yra viena iš priežasčių, dėl kurios nukenčia pagalbos vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą prieinamumas, kokybė ir veiksmingumas, vaikams ne visada užtikrinama teisės aktuose garantuojama apsauga ir jų poreikius atitinkanti pagalba.

(3) Pastaraisiais metais daugėjo diskusijų dėl vaiko teisių apsaugos sistemos veikimo, pagalbos šeimai priemonių bei valstybės intervencijos į šeimos gyvenimą ribų. Kontrolieriaus praktikoje nustatomi vaiko teisių apsaugos ir kitų sričių specialistų bei nevyriausybinių organizacijų veiklos, paslaugų ir pagalbos organizavimo, jų prieinamumo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumai. Tačiau Kontrolieriaus nuomone, vaiko teisių ir interesų apsaugos tikslu taikomos teisės aktuose numatytos priemonės negali būti savaime laikomos instituciniu smurtu. Vaiko teisių apsauga ir pagalba smurto artimoje aplinkoje aukoms neturi būti supriešinamos, o vaiko teisių apsaugos specialistų pareiga identifikuoti rizikas vaikui ir inicijuoti reikalingą pagalbą turi būti laikoma ne konkuruojančia, bet papildančia kitas šeimai teikiamas pagalbos priemones.

(4) Lietuva 2022-aisiais ratifikavo Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyvų protokolą dėl pranešimų procedūros. Kontrolieriaus nuomone, vaikai, jų atstovai pagal įstatymą, vaiko teisių apsaugos srityje dirbantys specialistai bei visuomenė nėra tinkamai informuoti apie Protokole įtvirtintą pranešimų mechanizmą, galimybę kreiptis į Jungtinių Tautų Vaiko teisių

komitetą, kai nacionaliniame lygmenyje nėra užtikrinamas tinkamas JT Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintų vaiko teisių įgyvendinimas.

I. Rekomendacijos:

I.1. Priimti ir įgyvendinti išmatuojamais rodikliais grindžiamą planą, kad vaiko teisių apsaugos sistema būtų orientuota ne tik į reagavimą į pažeidimus, bet ir į visapusišką vaikų teisių įgyvendinimą, prevenciją, ankstyvą pagalbos poreikio nustatymą, laiku teikiamą pagalbą ir prasmingą vaikų dalyvavimą visuose su jais susijusiuose procesuose.

I.2. Stiprinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos srityje, reguliariai ir kritiškai vertinant bendradarbiavimo trūkumus ir priežastis, jų poveikį vaiko teisių apsaugos ir pagalbos vaikui bei jo atstovams pagal įstatymą veiksmingumui, užtikrinant aiškų atsakomybių pasiskirstymą, veiksmų koordinavimą ir nuoseklų institucijų veikimą.

I.3. Stiprinti vaiko teisių apsaugos specialistų bendradarbiavimą su kitais specialistais, ypač teikiančiais paslaugas ir pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms, užtikrinant vieningą supratimą, kad vaiko teisių apsauga ir pagalba smurto artimoje aplinkoje aukoms yra ne konkuruojantys, o tarpusavyje susiję ir vienas kitą papildantys tikslai. Užtikrinti, kad visose su vaiku susijusiose procedūrose pirmenybė būtų teikiama geriausių vaiko interesų principui.

I.4. Imtis priemonių didinti vaikų, kitų tikslinių grupių bei visuomenės informuotumą apie Fakultatyviniame protokole dėl pranešimų procedūros numatytą individualių pranešimų mechanizmą ir galimybes ginti pažeistas vaiko teises tarptautiniu lygmeniu.

II. Vaikai su specialiaisiais ugdymosi poreikiais

Šis skyrius susijęs su rekomendacijomis dėl įtraukiojo ugdymo, kliūčių vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, pašalinimo ir vienodų prieigos prie švietimo užtikrinimo vaikams, esantiems pažeidžiamose situacijose

(5) Lietuvoje sudarytos teisinės prielaidos įtraukiajam ugdymuisi. Tačiau Kontrolieriaus praktika rodo gana reikšmingą atotrūkį tarp teisės aktuose ir kituose dokumentuose deklaruojamų įtraukiojo ugdymo tikslų, garantijų vaikams ir kitiems švietimo proceso dalyviams bei jų praktinio įgyvendinimo. Vienas aktualiausių iššūkių yra savalaikis specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymas ir pagalbos organizavimas. Praktikoje žinomi atvejai, kai tėvai nesudaro sąlygų atlikti vaiko vertinimą, atsisako kreiptis dėl specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo arba neinformuoja ugdymo įstaigos apie vaikui nustatytus specialiuosius ugdymosi poreikius ir reikalingą pagalbą, todėl vaikams reikalinga pagalba negali būti planuojama ir teikiama laiku. Savalaikį vaikų poreikių vertinimą ir pagalbos bei paslaugų planavimą taip pat apsunkina pedagoginių psichologinių tarnybų specialistų trūkumas.

(6) Ombudsmeno tyrimai taip pat rodo, kad neretai vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ne visuomet užtikrinama visa reikalinga švietimo pagalba, taip pat nepakankamai

pritaikoma ugdymo aplinka ir ugdymo procesas, ugdymo ir pasiekimų vertinimo procesai ne visada atitinka individualius vaikų poreikius. Dėl šių priežasčių vaikams su specialiaisiais ugdymosi poreikiais nesudaromos sąlygos tinkamai ir visapusiškai dalyvauti ugdymo procese lygiomis teisėmis ir galimybėmis su kitais vaikais. Ombudsmeno praktikoje taip pat nustatoma, kad neužtikrinant būtinos pagalbos ir paslaugų vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, pažeidžiamos ne tik šio vaiko, bet ir kitų vaikų teisės, ypač teisė mokytis saugioje ir jų poreikius atitinkančioje ugdymo aplinkoje.

(7) Kontrolieriaus praktika rodo, kad išlieka ilgametė nepakankamo ir (ar) nekokybiško mokyklų, pedagoginių psichologinių tarnybų, savivaldybių, švietimo pagalbos specialistų ir tėvų bendradarbiavimo problema. Tyrimai rodo, kad pagalbos vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ir visų vaikų teisės į mokslą bei saugią ugdymosi aplinką užtikrinimo problema kyla ne tik dėl pagalbos trūkumo, bet ir dėl pagalbos ir paslaugų koordinavimo trūkumo, specialistų rekomendacijų neįgyvendinimo ar riboto metodinės ar kitos pagalbos panaudojimo.

(8) Praktikoje nustatomi atvejai, kai vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, susiduria su kliūtimis ne tik ugdymo procese, bet ir dalyvaudami neformaliajame švietime, popamokiniame ugdyme, kitose mokyklos bendruomenės veiklose. Tai riboja vaikų galimybes visapusiškai dalyvauti mokyklos bendruomenės gyvenime ir sudaro prielaidas diskriminacijai.

(9) Kontrolieriaus atlikti tyrimai atskleidžia problemas mokinių pasiekimų vertinimo srityje. Nors teisės aktai numato mokinių pasiekimų vertinimo proceso pritaikymą, praktikoje nustatomi įvairūs trūkumai, ribojantys vaikų galimybes lygiomis sąlygomis dalyvauti pasiekimų vertinimo procese. Valstybės kontrolė taip pat atkreipė dėmesį, kad Lietuvoje nėra bendros specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių pasiekimų vertinimo metodikos, todėl sudėtinga objektyviai vertinti individualią mokinių pažangą.

II. Rekomendacijos:

II.1. Imtis sisteminių priemonių, siekiant užtikrinti nuoseklų ir veiksmingą įtraukiojo ugdymo principo įgyvendinimą visoje šalyje. Užtikrinti pakankamus finansinius, žmogiškuosius ir kitus išteklius, kokybiškam įtraukiajam ugdymui įgyvendinti, savalaikiam švietimo pagalbos poreikio nustatymui ir koordinuotam užtikrinimui, veiksmingam tarpinstituciniam bendradarbiavimui, taip pat vaikų poreikius atitinkančio ugdymo ir mokinių pasiekimų vertinimo procesų pritaikymui.

III. Vaikai migracijos procese

Šis skyrius susijęs su rekomendacijomis dėl migrantų, pabėgėlių ir prieglobsčio prašytojų apsaugos, įskaitant vaikų teisių ir geriausių vaiko interesų užtikrinimą migracijos procedūrose.

(10) Vaikai migracijos procese yra itin pažeidžiama grupė, kuriai būtina užtikrinti sustiprintas apsaugos garantijas. Lietuvoje nustatomi nelydimi nepilnamečiai dažniausiai nelaiko Lietuvos

galutine kelionės (tikslo) šalimi, jų migracija yra sąmoninga, orientuota į Vakarų Europą ir grindžiama šeimos ar bendruomeninių ryšių bei geresnių ateities perspektyvų paieška.

(11) Kontrolieriaus praktika rodo, kad institucijos dažniausiai laiku ir tinkamai identifikuoja nelydimus nepilnamečius ir inicijuoja nustatytas apsaugos procedūras, tačiau taip pat nustatomi atvejai, kai nelydimiems nepilnamečiams nėra laiku paskiriamas globėjas. Taip pat ne vienerius metus itin aktuali išlieka nelydimų nepilnamečių pasišalinimo iš apgyvendinimo vietų problema. Nors yra žinomos rizikos, su kuriomis susiduria vaikai tokiais atvejais, nepakankamas dėmesys skiriamas veiksmingų sprendimo būdų ir priemonių paieškai, prevencijai, individualių rizikų vertinimui ir koordinuotam institucijų bendradarbiavimui.

(12) Kontrolieriaus praktika rodo, kad sprendimų, susijusių su užsieniečių teisine padėtimi, priėmimas ne visais atvejais vyksta laikantis nustatytų terminų, užtikrinant tinkamą vaiko teisių įgyvendinimą, dėl ko vaikai ir jų šeimos patiria nesaugumą, susiduria su sunkumais naudotis visomis būtinomis paslaugomis. Kontrolieriui žinomais atvejais kilo abejonių, ar sprendžiant dėl vieno iš tėvų išsiuntimo iš šalies visais atvejais pakankamai individualiai vertinama konkreti šeimos situacija, ar migracijos kontrolės procese skiriamas tinkamas dėmesys vaiko teisės į šeimos gyvenimą, šeimos vienybės išsaugojimą ir geriausių vaiko interesų principo įgyvendinimui.

III. Rekomendacijos:

III.1. Užtikrinti veiksmingą vaiko teisių apsaugą migracijos procesuose, stiprinant nelydimų nepilnamečių apsaugos garantijų įgyvendinimą, įskaitant savalaikį jų identifikavimą, atstovavimą ir individualios situacijos vertinimą. Taip pat užtikrinant, kad visuose su vaikais susijusiuose migracijos sprendimuose būtų atsakingai ir individualiai vertinami ir užtikrinami geriausi vaiko interesai, vaiko teisė į šeimos gyvenimą ir kitos vaiko teisės.

IV. Vaikų apsauga nuo visų smurto formų

Šis skyrius susijęs su rekomendacijomis dėl vaikų apsaugos nuo visų formų smurto, išnaudojimo ir prekybos žmonėmis, taip pat prevencijos ir apsaugos mechanizmų stiprinimo.

(13) Teisinis reguliavimas vaikų apsaugos nuo smurto srityje yra gana nuoseklus, tačiau Kontrolieriaus praktika rodo, kad smurto, ypač psichologinio, atpažinimas, pranešimas apie smurtą bei reagavimas į jį, ne visais atvejais yra savalaikis, tinkamas ir veiksmingas. Tyrimų metu nustatyta atvejų, kai nebuvo skirtas tinkamas dėmesys vaiko išsakytoms aplinkybėms, išsamiam vaiko situacijos vertinimui, reikšmingos informacijos surinkimui, jos vertinimui ir kt. Kontrolieriaus vertinimu, efektyvus, koordinuotas ir savalaikis kiekvieno, žinančio apie (įtariamą) smurtą prieš vaiką, taip pat institucijų reagavimas yra būtinas kiekvieną kartą gavus informaciją apie galimą smurtą prieš vaiką, nes nė viena smurto forma ir jo pasekmės vaikui negali būti nuvertinamos.

(14) Kontrolieriaus tyrimai rodo, kad smurtas mokyklose, t. y. smurtas prieš vaikus ir tarp vaikų, prieš mokytojus išlieka aktuali problema. Neretai mokyklų reagavimas į smurto (ypač patyčių) atvejus būna pavėluotas, formalus arba fragmentiškas, ne visi smurto atvejai yra tinkamai fiksuojami, teisės aktuose nustatyta tvarka ir terminais nėra užtikrinama privaloma pagalba smurto aukai bei smurtautojui. Tyrimai rodo, kad dėl pavėluoto ar netinkamo reagavimo smurto situacijos įsisenėja, tampa sudėtingiau sprendžiamos, reikalauja ilgesnės, gilesnės ir sudėtingesnės intervencijos, taip pat sukelia sudėtingesnes, ilgalaikes neigiamas pasekmes tiek nuo smurto nukentėjusiam vaikui, tiek smurtautojui, tiek ir jų aplinkai (vaikams, jų šeimos, mokyklos bendruomenei).

(15) Kontrolieriaus vertinimu, daugybėje su vaikais susijusių sričių, įskaitant sporto, laisvalaikio, užimtumo ir kt., nepakankamai dėmesio skiriama smurto prevencijai, jo atpažinimui ir reagavimui, taip pat susiformavusios praktikos vertinimui ir tobulinimui. Trūksta nuoseklios vaiko apsaugos politikos, vieningų vaiko saugumo standartų, aiškių reagavimo mechanizmų, specialistų kompetencijų stiprinimo bei tęstinio, nuoseklaus visuomenės švietimo apie įvairias smurto prieš vaikus formas ir reagavimą. Vis aktualesnė yra vaikų saugumo užtikrinimo skaitmeninėje aplinkoje, įskaitant elektronines patyčias, seksualinio išnaudojimo rizikas ir netinkamo turinio prieinamumo vaikams, problema.

IV. Rekomendacijos

IV.1. Priimti privalomus nacionalinius vaikui saugios aplinkos standartus visoms su vaikais dirbančioms įstaigoms ir organizacijoms, įskaitant švietimo, sporto, laisvalaikio ir kitas veiklas, nustatant rizikų prevencijos, darbuotojų atrankos ir mokymo, pranešimo, pagalbos bei stebėsenos reikalavimus ir vaikų saugos skaitmeninėje aplinkoje priemones.

IV.2. Periodiškai rinkti ir skelbti nacionalinius duomenis apie smurtą mokyklose ir taikytų priemonių veiksmingumą.

V. *Pagalba ir paslaugos vaikams*

Šis skyrius susijęs su rekomendacijomis dėl sveikatos priežiūros ir psichikos sveikatos paslaugų prieinamumo, vaikų pažeidžiamose situacijose apsaugos bei pagalbos vaikams sistemos stiprinimo.

(16) Psichologinė pagalba yra svarbi vaikų emocinės gerovės ir psichikos sveikatos apsaugos priemonė, tačiau Lietuvoje jos prieinamumas išlieka aktuali ir ilgametė problema visose su vaikais susijusiose srityse (sveikatos priežiūros, švietimo, socialinės apsaugos, teisingumo). Pagalbos prieinamumą riboja specialistų trūkumas, didelis darbo krūvis, nepakankamas darbo apmokėjimas ir kiti sisteminiai iššūkiai. Taip pat iki šiol nėra sukurta nuosekli psichologų licencijavimo, kvalifikacijos palaikymo, profesinės atsakomybės ir etikos pažeidimų vertinimo sistema, todėl išlieka abejonių dėl vienodų psichologinių paslaugų kokybės standartų užtikrinimo.

(17) Ombudsmeno praktika rodo, kad reikšmingų iššūkių kyla užtikrinant pagalbą vaikams, turintiems psichikos, elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų užtikrinimo. Ypač aktuali išlieka pagalbos vaikams, žalingai vartojantiems psichoaktyviąsias medžiagas arba turintiems priklausomybių, savalaikės, individualizuotos pagalbos prieinamumo problema. Šioje srityje sistema yra itin fragmentuota – trūksta nuoseklaus bendradarbiavimo, koordinuotos pagalbos planavimo ir individualizuotų sprendimų. Praktikoje pastebima, kad skirtingi sektoriai ir specialistai neretai pagalbos vaikui užtikrinimą pirmiausia sieja su kitų institucijų atsakomybe, specialistai, tėvai bei vaikai turi skirtingą požiūrį, nuomonę ir žinias dėl pagalbos poreikio ir jos pobūdžio. Praktikoje neretai vaiko situacija vertinama fragmentiškai, nėra skiriamas būtinas dėmesys priežasčių, vaiko psichikos, elgesio ir emocinių ar kitų sutrikimų analizei bei nuosekliam tarpinstituciniam pagalbos planavimui ir koordinavimui.

(18) Ombudsmeno praktikoje nuolat nustatomi atvejai, kai užsitęsęs tėvų konfliktas skyrybų metu ar po jų tampa ilgalaike vaiko gyvenimo aplinka. Vaikas įtraukiamas į suaugusiųjų ginčą, patiria lojalumo konfliktą, spaudimą pasirinkti vieną iš tėvų, neigiamą informaciją apie kitą tėvą ar spaudimą nuo jo atsiriboti, kai bendravimas nekelia grėsmės vaiko saugumui. Konfliktui užsitęsus, didėja vaiko emocinio nesaugumo, nerimo, kaltės jausmo, santykių su vienu ar abiem tėvais silpnėjimo ir kitų ilgalaikių neigiamų pasekmių rizika. Esamos pagalbos priemonės dažnai pradedamos per vėlai, yra fragmentiškos ir nepakankamai pritaikytos besiskiriančių ir skyrium gyvenančių tėvų konfliktinėms situacijoms; nėra vertinamas suteiktos pagalbos veiksmingumas ir realus pokytis vaiko padėtyje.

V. Rekomendacijos

V.1. Sukurti nacionalinį tarpsektorinį vaikų psichikos sveikatos ir priklausomybių pagalbos modelį, nustatant vieną atsakingą koordinuojantį subjektą, minimalius paslaugų prieinamumo ir kokybės standartus, laukimo trukmės stebėseną, specialistų rengimo ir išlaikymo planą bei bendrą individualaus pagalbos plano sudarymo ir peržiūros tvarką; kartu įtvirtinti psichologų licencijavimo, profesinės atsakomybės ir etikos priežiūros sistemą.

V.2. Sukurti ir (ar) adaptuoti specializuotas, įrodymais grįstas paslaugas bei metodikas, skirtas besiskiriančių ir skyrium gyvenančių tėvų konfliktinėms situacijoms, įskaitant didelio konflikto bendratėvystę, ir jų neigiamoms pasekmėms vaikams spręsti, užtikrinant ankstyvą poveikio vaikui vertinimą, koordinuotą pagalbą šeimai ir pasiektų pokyčių stebėseną. Nacionaliniu mastu įgyvendinti tikslines švietimo priemones besiskiriantiems ir skyrium gyvenantiems tėvams apie tėvų konflikto žalą vaikui, pareigą neįtraukti vaiko į suaugusiųjų ginčą ir vaiko teisę, kai tai saugu ir atitinka jo interesus, palaikyti ryšį su abiem tėvais.